

Milena M. Śliwińska

książki, które zbłądziły pod strzechy – dziewiętnastowieczne edycje dzieł romantyków przechowywane w Bibliotece Wydziału Filologicznego UMK

Być czytany i komentowany, pozostawić po sobie na świecie coś, co będzie wieczne i będzie świadczyło o twórcy, o jego wielkości – tak można pokrótce scharakteryzować pragnienie literata. Mickiewiczowskie marzenie o szerokiej znajomości jego utworów było trudne do spełnienia. Składało się na to kilka przesłanek, m.in. formy obiegu książki, działalność cenzorów, funkcjonowanie szkolnictwa wyższego, również koszt zakupu pojedynczego egzemplarza. Dziewiętnastowieczną kulturę literacką kształtowała cenzura, cena oraz możliwości rozpowszechnienia książek; ówczesny stan rzeczy sprawiał, że książka wciąż była towarem elitarnym. Ruch wydawniczy się rozwijał, lecz główną jego słabością był brak odbiorców książek¹.

Celem cenzorów było m.in. blokowanie informacji o wydarzeniach, które mogłyby zainspirować inicjatywy narodowowyzwoleńcze. Sytuacja na świecie – rewolucja francuska, wojny napoleońskie, walki o niepodległość w Stanach Zjednoczonych – motywowały zaborcze władze do odgradzenia Polaków od szkodliwych, rewolucyjnych wpływów, a jednocześnie do kontrolowania i duszenia w zarodku tych inicjatyw, które rodziły się wewnątrz systemu państwowego. Sytuacja na świecie oraz przeplatające się nastroje walki i marazmu sprawiały, że władze powoływały nowe urzędy, aby skuteczniej nadzorować edycje książek i czasopism. Ponieważ znani i popularni pisarze mieli wpływ na społeczeństwo, a tym samym stanowili poważne zagrożenie dla systemu politycznego, urzędnicy zbierali wiadomości na temat życia i twórczości literatów². Publikacje dopuszczone przez cenzurę do druku opatrywano następującym zastrzeżeniem: „Dozwala się drukować pod tym warunkiem, aby po wydrukowaniu, nie zaczynając przedawać, złożone były w Komitecie Cenzury, jeden exemplarz książki téj dla tegoż Komitetu, dwa do Departamentu Ministerium oświecenia, dwa exemplarze dla IMPERATORSKIEJ publicznej Biblioteki, jeden dla IMPERATORSKIEJ Akademii Nauk i jeden dla IMPERATORSKIEGO Uniwersytetu w Abo. Dan w Wilnie dnia 21 Lutego 1823 roku”³.

Cenzura wpływała nie tylko na treść publikowanych dzieł oraz na działalność literacką pisarzy, ale także na pracę edytorów i księgarzy. Wynaturzała tekstologię, edytorzy bowiem deformowali teksty literackie tak, aby nie prowokowały cenzorów. Przykładem destrukcyjnego oddziaływania „cenzorów” na tekst literacki jest drugie,

¹ Por. Z. Goliński, *Edytorstwo*, [w:] *Słownik literatury XIX wieku*, red. J. Bachórz i A. Kowalczykowa, Wrocław 2002, s. 211.

² D. S. Prokofiewa, *Carska cenzura i literatura polska drugiej połowy XIX wieku – początku XX wieku*, Ruch Literacki, 1970, z. 3, s. 196.

³ A. Mickiewicz, *Poezye*, Wilno 1823, t. 2, s. 2 [reprint].

zbiorowe wydanie *Komedii* Aleksandra Fredry. Stanisław Pigoń pisał o nim: „Jakoż każde napomknięcie o despotyzmie, tyranii, przygodna wzmianka o szpiegu, każde odezwanie się o patriotyzmie, o narodowości polskiej, o rozbiorach, o buncie, także o uciążliwości ustroju społecznego, ironiczna wzmianka o godności książęcej, o pergaminie szlacheckim – wszystko to zostało w tekście wydania wytrawione z całą zaciekłością. Ofiarą ołówka padły wyrazy, wiersze, nawet całe ustępy. Cenzor nie był wybredny, zadowalał się jakim bądź ekwiwalentem, byle tylko wyrugować słowa w brzmieniu swym niebezpieczne”⁴. Cenzor zamienił również Papkina na Papkę, *Zemstę* na *Zemstę o mur graniczny*, słowo „ojczyzna” na „kraj” itp. Tak przeredagowana edycja była daleka od zamysłu autora.

Działania cenzury prewencyjnej i represyjnej były wszechobecne, a okresy jej nasilania i słabnięcia, można wytyczyć datami zrywów narodowych i związanych z nimi represji⁵. Poezja romantyzmu, zaangażowana w walkę o wolność narodu, krzewiła nadzieję na suwerenność. Narodowowyzwoleńcza wymowa liryki stawiała ją w polu szczególnego zainteresowania organów cenzury. Wśród dzieł niewygodnych dla władzy znalazły się utwory m.in. Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Zygmunta Krasińskiego, Cypriana Kamila Norwida i Teofila Lenartowicza. Nie tylko wiersze patriotyczne Lenartowicza były zakazane na ziemiach polskich, ale również poświęcone mu opracowanie pióra Jana Kasprowicza, który omówił poglądy polityczne poety, jego poezję i przekonania ideologiczne. „Przyczyną zakazu była więc w tym przypadku zarówno osoba ‘wychodźcy politycznego’, jak i ‘naganna z punktu widzenia cenzury’ jego twórczość i poglądy”⁶. Do poetów, których utwory były cenzurowane wybiórczo należał m.in. Norwid. Intelktualizm jego poezji ograniczał kręgi odbiorców, mimo to jego teksty były skrupulatnie czytane ze względu na to, że niosły w treści głęboki humanizm, współczucie dla uciśnionych, nienawiść dla niesprawiedliwości i kult bohaterów⁷.

W roku 1833 powstała komisja do oceny tekstów wydanych w okresie powstania listopadowego. W tym samym roku ukazały się w trzech tomach pisma Mickiewicza. W edycji tej komisja dopatrzyła się ideologicznych nieprawidłowości. Wśród utworów nie było *Dziadów*; kiedy wieść o dramacie, a później i sam tekst dotarły do rosyjskich władz, Mickiewicz od września 1834 r. został bezwzględnie zakazany. Zabroniono sprowadzania, publikowania oraz odnoszenia się do dzieł Wieszczka. Krótki okres liberalizacji cenzury, w momencie objęcia władzy przez Aleksandra II w 1855 r., zaowocował wydaniem pism Mickiewicza bez III cz. *Dziadów* oraz z mocno okrojonym *Panem Tadeuszem*⁸.

Dziewiętnastowieczne edycje romantyków na ziemiach polskich pod zaborami ukazywały się wprawdzie pod ścisłą i precyzyjną kontrolą cenzury, przeredagowane przez cenzorów różniły się od tekstów autorskich, ale przecież dzieła romantyków emigrantów ukazywały się w skupiskach popowstańcowej emigracji. Książki te „przeciekały” przez granice zaborów, trafiając do zainteresowanych Polaków i wzbogacając księgozbiory prywatne. Inaczej sytuacja przedstawiała się w krajach na zachód od granicy ziem polskich. Ścisłe związki Francji i Polski odbiły się na życiu literackim Polaków.

Romantycy piętnowali osiemnastowieczną fascynację kulturą francuską. Później jednak, gdy Francja stała się ostoją humanistycznego liberalizmu, Polacy za-

⁴ Cyt. za Z. Goliński, op. cit., s. 212.

⁵ Por. Z. J. Adamczyk, *Cenzura*, [w:] *Słownik literatury XIX wieku*, s. 125–126.

⁶ D. S. Prokofiewa, op. cit., s. 200.

⁷ Ibidem, s. 201.

⁸ Ibidem, s. 128.

czeli ją traktować jako swoistą ziemię obiecaną – kraj wolności i braterstwa. Sprzyjały temu wyobrażeniu okoliczności, w jakich znaleźli się Polacy. Francja była przez nich idealizowana jako państwo leżące na biegunie przeciwnym wobec mocarstw zaborczych. Natomiast dla Francuzów Polska była w gruncie rzeczy „*terra ignota*”. Mickiewicz i inni publicyści emigrancyści starali się im naświetlić sprawę polską. Literaci chcieli wejść na francuski rynek książki, wstąpić na deski teatrów, bywać w salonach elit, obracać się w najlepszych towarzystwach. Udało się to tylko autorowi *Pana Tadeusza*, a i to dopiero kiedy zaczął wyklądać w Collège de France. Stosunki polsko-francuskie były skazane na nierównorzędnosc: z jednej strony utrzymywał się „protekcjonalizm Francuzów, nie znających polskiej kultury ani języka”, z drugiej zaś „próby sforsowania muru przez Polaków”⁹. Mimo to polskie życie literackie w Paryżu się rozwijało. Książki tam publikowane, bez wpływu cenzury, przewożono do kraju i są do dzisiaj przechowywane m.in. w bibliotekach, innych instytucjach kultury, księgozbiorach prywatnych. Biblioteka Wydziału Filologicznego UMK również posiada dzieła romantyków wydane w XIX stuleciu. Krótki rys historii biblioteki pozwoli zorientować się, jak trafiły na jej półki.

Obecna Biblioteka Wydziału Filologicznego UMK powstała po połączeniu Bibliotek Instytutów: Języka Polskiego i Literatury Polskiej oraz Filologii Słowiańskiej w 2002 r. Na ich księgozbiory złożyły się książki przechowywane w poszczególnych katedrach i gabinetach profesorskich. Bibliotekę Instytutu Filologii Słowiańskiej założono w 1989 r., natomiast gromadzenie książek polonistycznych rozpoczęli w 1945 r. ojcowie toruńskiej polonistyki, m.in. profesorowie Konrad Górski i Artur Hutnikiewicz. Równocześnie z powstaniem ILP i IJP wydzielono biblioteki, których trzon stanowiły zbiory dawnej Zespołowej Katedry Historii Literatury Polskiej (ok. 14 tys. wol. książek i 567 wol. czasopism). Do 1972 r. czytelnia znajdowała się w pomieszczeniach pracowników naukowych, a książki i czasopisma przechowywano w salach dydaktycznych i gabinetach pracowników. Pod koniec tego okresu rozpoczęto prace reorganizatorskie, na nowo przeglądano, weryfikowano i katalogowano zbiory. W latach 1972–1973 biblioteka przeniosła się do pomieszczeń, które wcześniej w Collegium Maius zajmował rektorat. Scalono wreszcie rozproszone księgozbiory, dołączając do nich Bibliotekę Zakładu Języka Polskiego (ok. 9 tys. wol.), i urządzono czytelnię. Biblioteka w końcu lat osiemdziesiątych XX wieku liczyła prawie 35 tys. wol. druków zwartych oraz ponad 2 tys. czasopism¹⁰. Zawierała bogaty księgozbiór filologiczny, w tym rzadkie publikacje dotyczące literatury i języków słowiańskich. W zbiorze polonistycznym były cenne dzieła zgromadzone w początkowych latach tworzenia się polonistyki – m.in. wolumeny przewiezione z Wilna (księżnica Koła Polonistów Uniwersytetu Stefana Batorego), książki przejęte z opuszczonych bibliotek podworskich, dzieła zakupione i podarowane przez rozmaitych darczyńców (wydawnictwa, antykwariaty, osoby prywatne), także fragmenty księgozbiorów profesorów USB i UMK. Wiele wydań z okresu pozytywizmu, Młodej Polski oraz dwudziestolecia międzywojennego to pierwodruki; niektóre noszą ślady własności poprzednich właścicieli – ich podpisy, exlibrisy i dedykacje¹¹. Na biblioteczne półki trafiły też dziewiętnastowieczne edycje, które będą omówione w dalszej części tekstu, najbardziej reprezentatywne dla ówczesnego sposobu publikowania tekstów literackich:

⁹ A. Kowalczykowa, *Francusko-polskie związki literackie*, [w:] *Słownik literatury XIX wieku*, s. 306.

¹⁰ *Uniwersytet Mikołaja Kopernika 1966–1980*, red. J. Bełkot, Toruń 1992, t. 1, s. 71–72.

¹¹ *Biblioteki UMK* [online], Dostępny w World Wide Web: <http://biblioteki.umk.pl/pl/biblioteki/biblioteka-wydzialu-filologicznego/historia> [dostęp 12 kwietnia 2011].

1. Adam Mickiewicz:
 - *Zywila. Légende Lithuanienne* par Adam Mickiewicz, Paryż 1866.
 - *Poezye Adama Mickiewicza*, t. 2, Petersburg 1829.
 - *Adama Mickiewicza Dziadów część trzecia*, Paryż 1833.
 - *Poezye Adama Mickiewicza*, t. 1, 3, 5–8, Paryż 1838.
2. Wincenty Pol:
 - [Wincenty Pol], *Kilka kart z krwawego rocznika*, Lipsk 1864.
 - *Poezye Wincentego Pola*, t. I–V (*Dzieła Wincentego Pola wierszem i prozą*, Seria: I, t. I, III, V, VII, IX), Lwów 1875–1878.
3. Zygmunt Krasiński:
 - [Zygmunt Krasiński], *Niedokończony poemat*, Paryż 1862.
 - *Listy Zygmunta Krasińskiego do Konstantego Gaszyńskiego*, Lwów 1882.
 - *Listy Zygmunta Krasińskiego do Adama Soltana*, Lwów 1883.
4. Teofil Lenartowicz:
 - *Anioł ziemi. Srebrny śpiew* przez T. L., we Lwowie 1870.
 - *Album włoskie* przez Teofila Lenartowicza, we Lwowie 1870.
5. Konstanty Gaszczyński
 - *Pisma prozatorskie* przez Konstantego Gaszyńskiego, Lipsk 1875.

Prezentacja edycji dzieł romantyków, które są przechowywane w Bibliotece Wydziału Filologicznego, wymaga usystematyzowania elementów składających się na omówienie poszczególnych wydań. Trzeba uwzględnić następujące elementy opisu:

1. Którą z kolei edycją jest egzemplarz?
2. Czy jest zbiorem tekstów, czy też zawiera utwory samodzielne?
3. Czy zawiera przedmowę, posłowie, przypisy (objaśniające, odautorskie)?
4. Do jakiego typu wydań zaliczono tekst?
5. Jakie są cechy formalne (karta tytułowa, ilustracje, spis treści, budowa tytułatury)?

Typy wydań określono według klasyfikacji Konrada Górskiego, który wyróżnił następujące rodzaje edycji:

- Typ A: wydanie przystosowane do badań naukowych z zakresu historii literatury oraz językoznawstwa historycznego. Wyposażone jest we wstęp filologiczny, pozwalający na poprawne zrozumienie tekstu, bez elementów interpretacji utworu. Obejmuje tekst w edycji krytycznej z niezbędnym aparatem krytycznym. Zawiera indeks wraz z lokalizacją wyrazów.
- Typ B: edycja naukowo-dydaktyczna. We wstępie podane są również informacje historyczno-literackie oraz informacje pozwalające odbiorcy zorientować się w szerszym kręgu zagadnień niż w wydaniu należącym do typu A. Aparat krytyczny nie jest obowiązkowy, indeks leksyki się nie pojawia.
- Typ C: wydanie szkolne i popularne, przeznaczone do nauczania szkolnego lub dla szerokiego odbiorcy. Ten typ edycji poza poprawnym tekstem może zawierać również wstęp lub komentarz¹².

Wymienione typy edycji i zasady ich opisu uwzględniono w poniższym omówieniu wybranych wydań ze zbiorów Biblioteki Wydziału Filologicznego UMK.

¹² K. Górski, *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*, Warszawa 1975, s. 211–271.

Zywila. Légende Lithuanienne* par Adam Mickiewicz

Dwujęzyczna (polsko-francuska) edycja *Żywili. Powiastek z dziejów litewskich*. Samodzielne wydanie jednego utworu¹³. Tekst znaleziony i opublikowany przez Władysława Mickiewicza. Opatrzony został ryciną. Ukazał się w Paryżu w 1866 r. nakładem Księgarni Luksemburskiej. W tytule wyróżniono tytuł utworu, dodając tylko nazwisko autora, wprowadzone przez *par*. Zabieg ten, jak podaje Janusz Dunin, był częstą formą określania autorstwa tekstów¹⁴. Podtytuł informuje czytelnika o gatunku literackim utworu oraz pozwala się zorientować w specyfice tekstu już przed jego przeczytaniem. Na kartach tytułowych w języku polskim i francuskim wydawca oświadczał, że zabrania przedruku publikacji. Informacja o drukarni znalazła się dopiero na ostatniej stronie zrzębu głównego: Paris, – Typ. Rouge frères, Dunton et Fresné, Four-St-Germain 43. Na czwartej stronie okładki są reklamowane tytuły, które ukazały się nakładem wydawcy.

Władysław Mickiewicz wyjaśnia we wstępie, że utwór ukazał się anonimowo w 123 numerze „Tygodnika Wileńskiego” z 28 lutego 1819 r. W jego opinii „powiastkę [...] uważać można za pierwszy rys wielkiego poematu”¹⁵. Napisana była „starodawnym językiem”, a do tytułu dodano informację, że zainspirowały ją podania i legendy polskie¹⁶.

Poezye Adama Mickiewicza, t. 2**

Tytuły wydań klasyków oraz pisarzy i poetów cieszących się dużą popularnością często zawierały dopełniaczową formę imienia i nazwiska autora¹⁷. Omawiana publikacja jest nową edycją poezji Mickiewicza, wydaną przez autora, „pomnożoną”. Wyszła w Petersburgu, w drukarni Karola Kraya, w 1829 r.¹⁸ Pod wspólnym tytułem wydane zostały: *Ballady i romanse*, *Dziady. Poema (Upiór, cz. I, IV)*, *Sonet*, *Sonet krymskie*, *Wiersze różne*. Spis treści umieszczono na początku tomu; był to układ sporadyczny w polskich drukach, o czym będzie jeszcze mowa. Publikacja została opatrzona formułą cenzorską dopuszczającą tekst do druku.

Tytuł edycji nie powtarza tytułu któregoś z publikowanych w niej utworów i jednoznacznie określa zawartość tomu. Podział liryków pochodzi od wydawcy, w tym przypadku autora, i nie pokrywa się z samodzielnymi piśmienniczo dziełami. Każdy rozdział ma własną kartę tytułową. Edycja zawiera *Objaśnienia do „Sonetów krymskich”*, w których autor wprowadza czytelnika w zawile terminy obcych mitologii i kultury orientalnej.

* Biblioteka Wydziału Filologicznego UMK (dalej: BWF UMK), sygn. 21094, A. Mickiewicz, *Zywila. Légende Lithuanienne*, Paryż 1866.

** BWF UMK, sygn. 24002, A. Mickiewicz, *Poezye Adama Mickiewicza*, t. 2, Petersburg 1829.

¹³ K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX. stolecia*, t. 3, Kraków 1876, s. 118.

¹⁴ J. Dunin, *Rozwój cech wydawniczych polskiej książki literackiej XIX–XX wiek*, Łódź 1982, s. 38.

¹⁵ W. Mickiewicz, *Wstęp*, [do:] A. Mickiewicz, *Zywila. Légende Lithuanienne*, Paryż 1866, s. 6, 8.

¹⁶ Ibidem, s. 8.

¹⁷ J. Dunin, op. cit., s. 36.

¹⁸ K. Estreicher, *Bibliografia Polska XIX. stolecia*, t. 3, Kraków 1876, s. 115; A. Semkowicz, *Bibliografia utworów Adama Mickiewicza*, Warszawa 1958, s. 70, poz. 310.

Adama Mickiewicza *Dziadów część trzecia**

Część III *Dziadów* ze względów, o których pisano wcześniej, nie mogła się ukazać na ziemiach polskich pod zaborami. Tak samo było z innymi tekstami, jeśli miały być opublikowane w takim brzmieniu, jakiego życzył sobie Mickiewicz.

Titulatura publikacji odzwierciedla przemiany zachodzące w typografii i w redakcji karty tytułowej – na pierwszym miejscu występuje imię i nazwisko autora, a dopiero niżej, choć wyróżniony typograficznie, tytuł dzieła. Wysuwanie twórcy na pierwsze miejsce wśród informacji o utworze, jak podaje Dunin, w Polsce upowszechniło się dopiero w ostatnich dziesięcioleciach XIX w. Tradycja nakazywała wymienienie najpierw tytułu, a dopiero w dalszej kolejności – jeśli w ogóle, o czym przekonamy się później – autora dzieła, poprzedzonego np. dookreśleniem „przez”, „skreślił”, „napisał”¹⁹.

Odawiana edycja jest drugim wydaniem dramatu. Ukazała się nakładem Alexandra Jełowickiego, a odbito ją w Paryżu czcionkami A. Pinarda przy Wybrzeżu Voltaire 16²⁰. Nazwa drukarni została umieszczona na stronie przytytułowej. Tom poza tytułowym utworem zawiera wstęp pokrótce omawiający tło polityczne dramatu, objaśnienia do tekstu oraz posłowie zatytułowane *Do Braci pozostałych na Ojczyściej Ziemi*, w którym wydawca zapewnia o trwałej pamięci emigrantów o ojczyźnie, o tym, że wszyscy walczą o jej podźwignięcie oraz informuje o życiu na emigracji: „Pojmując tym sposobem skutki literatury emigracyjnej, w zamiarze służenia Wam, Bracia, przedsięwziąłem przez upowszechnianie dobrych książek, przyczynić się do sprowadzenia dobra, i stać się niejako pośrednikiem pomiędzy częścią narodu pozostałą na ojczyściej ziemi, a tą jego częścią, która w zamiarze służenia Ojczyźnie, rodzinną opuściła ziemię. – Pierwsi poeci nadali mi to prawo; pospieszam z niego korzystać. – Nagrodą za usiłowania moje to będzie, że czy to wydawane przeze mnie pisma wleją w Was słowa pociechy, czy wzbudzą uczucia dumy i zemsty narodowej, czy Wam zanosą wróżbę szczęścia, czy dadzą zbawienną naukę, będę mógł w prostocie ducha pomyśleć sobie: ‘I ja to dzwoniłem na to kazanie’”²¹.

Wydawca chcąc, by książka trafiła do szerszych kręgów czytelników w kraju wydał ją w formie popularnej. Dodatkowym akcentem potwierdzającym więzi z ojczyzną jest dedykacja Autora. Mickiewicz poświęcił dramat pamięci Jana Sobolewskiego, Cypriana Daszkiewicza i Feliksa Kółakowskiego: „spółuczniom, współwięźniom, współwygnańcom za miłość ku Ojczyźnie, prześladowanym z tęsknoty ku Ojczyźnie zmarłym w Archangierlu, na Moskwie, w Petersburgu. Narodowej sprawy męczennikom”²².

Poezje Adama Mickiewicza, t. 1, 3, 5–8

Poezje ukazały się nakładem A. Jełowickiego i Spółki, przejrzone i poprawione przez autora. Ich wydaniem zajęła się Księgarnia i Drukarnia Polska. Druk przygotowano w Bourgogne et Martinet w 1838 r.²³ Zawartość tomów (spisy treści umieszczono na końcu) obejmuje:

* BWF UMK, sygn. 24020, A. Mickiewicz, *Adama Mickiewicza Dziadów część trzecia*, Paryż 1833.

¹⁹ J. Dunin, op. cit., s. 35.

²⁰ K. Estreicher, op. cit., t. 3, s. 110.

²¹ A. Mickiewicz, *Adama Mickiewicza Dziadów część trzecia*, Paryż 1833, s. 287.

²² Ibidem, s. 13.

²³ K. Estreicher, op. cit., t. 3, s. 116.

Tom I – *Ballady i romanse oraz Wiersze różne: Hymn na dzień zwiastowania N. P. Maryi; Oda do młodości; Do Joachima Lelewela*. Edycja została zaopatrzona w przypisy odautorskie²⁴.

Tom III – *Dziady. Poema: Upiór*, część II i IV, *Sonetów krymskie*. Opatrzono objaśnieniami²⁵. Dobór tekstów i przygotowanie edytorskie bliźniaczo podobne do wydania *Poezji z 1829 r.*

Tom V – *Pan Tadeusz*, ks. 1–5 z objaśnieniami do tekstu²⁶.

Tom VI – *Pan Tadeusz*, ks. 6–12 również z objaśnieniami²⁷. Poemat ukazał się w dwóch tomach, gdyż był rozmiarów przeciętnej ówczesnej powieści, które zwykle wydawano właśnie dwutomowo.

Tom VII – *Giaur* (fragmenty); *Korsarz*. Mickiewiczowski przekład z Byrona na polski²⁸.

Tom VIII – *Zdania i uwagi do dzieł Jakuba Bema; Aniela Słazaka (Angelus Silesius) i Sę-Martena*²⁹.

Niestety to wydanie dzieł Mickiewicza jest w Bibliotece Wydziału Filologicznego UMK zdekompletowane, nie ma tomów 2 i 4.

Kilka kart z krwawego rocznika, [Wincenty Pol]*

O ile we wcześniej charakteryzowanej edycji Mickiewiczowskich *Dziadów* nowatorsko umieszczono imię i nazwisko autora na pierwszym miejscu, o tyle w omawianym wolumenie w ogóle pominięto nazwisko autora³⁰. Broszurowe wydanie tekstów poetyckich Pola ukazało się nakładem i drukiem F. A. Brockhousa w Lipsku w 1864 r. Publikacja jest samodzielnym wydaniem pojedynczego tekstu. Nazwa drukarza została podana dopiero na ostatniej stronie tekstu zasadniczego. W połowie XIX w. nazwisko drukarza sytuowane było na dole strony tytułowej. Im mniej się ono kojarzyło z rękodzielnictwem, a bardziej z firmą, tym częściej je przesuwano na koniec publikacji. W społecznym odbiorze drukarz nie był tak ważną osobą, jak autor i wydawca³¹.

Poezje Wincentego Pola, t. I–V (Dzieła Wincentego Pola wierszem i prozą, Seria: I, t. I, III, V, VII, IX)

Tom I: *Wit Stwosz. Poemat z pomników historycznych XV wieku; Pacholę hetmańskie. Dyaryusz Walentego Różanki; Z wyprawy wiedeńskiej. Rapsod rycerski*³².

Tom II: *Pamiętniki Jmci pana Winnickiego; Mohort; Powódź*³³.

* BWF UMK, sygn. 21921, [W. Pol], *Kilka kart z krwawego rocznika*, Lipsk 1864.

²⁴ BWF UMK, sygn. 24046, A. Mickiewicz, *Poezje Adama Mickiewicza*, t. I, Paryż 1838.

²⁵ BWF UMK, sygn. 24047, A. Mickiewicz, *Poezje Adama Mickiewicza*, t. III, Paryż 1838.

²⁶ BWF UMK, sygn. 24048, A. Mickiewicz, *Poezje Adama Mickiewicza*, t. V, Paryż 1838.

²⁷ BWF UMK, sygn. 24049, A. Mickiewicz, *Poezje Adama Mickiewicza*, t. VI, Paryż 1838.

²⁸ BWF UMK, sygn. 24050, A. Mickiewicz, *Poezje Adama Mickiewicza*, t. VII, Paryż 1838.

²⁹ BWF UMK, sygn. 24051, A. Mickiewicz, *Poezje Adama Mickiewicza*, t. VIII, Paryż 1838.

³⁰ Nazwisko autora za: K. Estreicher, op.cit., t. 3, s. 442.

³¹ J. Dunin, op. cit., s. 49.

³² BWF UMK, sygn. 4350, *Dzieła Wincentego Pola wierszem i prozą*, Seria I, t. I: *Poezje Wincentego Pola*, t. I, Lwów 1875.

³³ BWF UMK, sygn. 4352, *Dzieła Wincentego Pola wierszem i prozą*, Seria I, t. III: *Poezje Wincentego Pola*, t. II, Lwów 1876; K. Estreicher, op.cit., t. 3, s. 441.

Tom III: *Z podróży po burzy; Drobne poezye; Pieśń o ziemi naszej*³⁴.

Tom IV: *Stryjanka; Starosta Kiślacki; Rok myśliwca; Słowo a sława; Drobne poezye*³⁵.

Tom V: *Pieśni Janusza; Pieśń o domu naszym; Boża krynica; Kilka kart z krwawego rocznika; Drobne poezye*³⁶.

Edycja otrzymała, tak jak Mickiewiczowskie *Poezje*, tytuł gatunkowy. Na stronie tytułowej zostały wymienione wszystkie zamieszczone w tomie teksty. Publikacja ta weszła w skład *Dzieł Wincentego Pola wierszem i prozą* (Seria: I), przejrzanych i uporządkowanych przez poetę. Kolejne tomy zaczęły ukazywać się we Lwowie od 1875 r., własnością i nakładem rodziny oraz F. H. Richtera (wydawcy publikacji); były opatrzone znakiem rodziny. Druku podjął się W. Małecki we Lwowie. Tekstom towarzyszą objaśnienia historyczne. Żywa pagina zawiera tytuły kolejnych utworów.

Niedokończony poemat [Zygmunt Krasiński]*

W roku 1862 we Francji ukazał się anonimowo *Niedokończony poemat*. Według Karola Estreichera, jak podaje *Nowy Korbut*³⁷, jego autorem był Zygmunt Krasiński. Była to druga edycja wydana z pośmiertnych rękopisów w Paryżu przez Księgarnię Polską, wydrukowana w drukarni L. Martineta.

Listy Zygmunta Krasińskiego do Konstantego Gaszyńskiego**, Listy Zygmunta Krasińskiego do Adama Soltana***

Zarówno listy do Gaszyńskiego, jak i do Soltana poprzedzone zostały przedmową Józefa Ignacego Kraszewskiego. Tom listów do Gaszyńskiego otwiera portret i autograf autora. Tom ten ukazał się nakładem Księgarni Gubrynowicza i Schmidta, w 1882 r., wydrukowany został w Krakowie, w drukarni Wł. L. Anczyca i Spółki. W *Przedmowie do wydania pierwszego* Kraszewski wyjaśnia, że Krasiński zapewne nie zdecydowałby się na opublikowanie listów, ale wydawcy uczynili to nie chcąc, aby perły literatury w formie korespondencji zaginęły bezpowrotnie. Odbiorca korespondencji Krasińskiego natomiast pisał o edycji: „Wydawca miał pod ręką: I Listy w oryginale, będące jego własnością. II Wypisy z innego liczniejszego zbioru. III Nadesłane mu kopie korespondencji z różnych źródeł. IV Listy, które Zygmunt Krasiński w ostatnich latach swego życia pisywał do synów w prostych słowach, zstąpiwszy na poziom praktyczności, podnosił wciąż młodociane ich du-

* BWF UMK, sygn. 6932, [Z. Krasiński], *Niedokończony poemat*, Paryż 1862.

** BWF UMK, sygn. 3522, *Listy Zygmunta Krasińskiego do Konstantego Gaszyńskiego*, Lwów 1882; K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia. Lata 1881–1900*, t. 2, Kraków 1907, s. 349.

*** BWF UMK, sygn. 3523, *Listy Zygmunta Krasińskiego do Adama Soltana*, Lwów 1883; K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX stulecia. Lata 1881–1900*, t. 2, Kraków 1907, s. 349.

³⁴ BWF UMK, sygn. 4354, *Dzieła Wincentego Pola wierszem i prozą*, Seria I, t. V: *Poezye Wincentego Pola*, t. III, Lwów 1876.

³⁵ BWF UMK, sygn. 4356, *Dzieła Wincentego Pola wierszem i prozą*, Seria I, t. VII: *Poezye Wincentego Pola*, t. IV, Lwów 1877; K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX. stulecia*, t. 7, Kraków 1882, s. 37.

³⁶ *Dzieła Wincentego Pola wierszem i prozą*, Seria I, t. IX: *Poezye Wincentego Pola*, t. V, Lwów 1878, BWF UMK, sygn. 4358.

³⁷ Nazwisko autora za: K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX. stulecia*, t. 10: *Spis chronologiczny*, Kraków 1883, s. 381; *Bibliografia literatury polskiej. Nowy Korbut*, t. 8, s. 155–156, poz. 237.

sze do pojęcia ideału, piękna i dobra. Tom więc niniejszy z tych czterech części się składa. [...] Pragnąc, aby ta książka mogła bez przeszkody krążyć po całym obszarze dawnych ziem polskich, musiano tymczasowo usunąć z niej wiele ważnych i znakomicie pięknych listów. Z wszystkich zaś innych zamieszczono jedynie główne ustępy stanowiące pewną całość artystyczną³⁸. Wydanie *Listów* w Galicji zmusiło wydawcę do ocenzurowania dzieła.

We *Wstępie* do *Listów* do Adama Sołtana Kraszewski pisał o relacjach Kasińskiego z rodziną. Oba tomy mają dwie paginacje – dla *Wstępu* rzymską, dla zřębu głównego arabską.

Anioł ziemi: srebrny śpiew* przez T. L.

Pierwszeństwo tytułu, o czym pisano wcześniej, jest w tej publikacji nadto wyraźne: została ona podpisana jedynie inicjałami autora. W XIX w. często poeci nawet tej sławy, co Teofil Lenartowicz, podpisywali utwory pierwszymi literami imienia i nazwiska³⁹. Estreicher wymienia tę publikację w tomie drugim *Bibliografii*, przypisując jej autorstwo Lenartowiczowi⁴⁰. Tom ukazał się w Lipsku w 1866 r., przygotowany w wydawnictwie Pawła Rhodogo i czcionkami A. Th. Engelhardta. Nazwę drukarza wydawca umieścił na ostatniej stronie tekstu właściwego oraz na czwartej stronie okładki, zajętej głównie przez reklamy wydawnicze; w ofercie wymieniony jest również *Anioł ziemi* wydany w 1865 roku.

Album włoskie* przez Teofila Lenartowicza*

Struktura tytułu została już wcześniej omówiona; tu ponownie pierwsze miejsce zajmuje tytuł utworu, poprzedzając wprowadzone przez odpowiednią formę imię i nazwisko autora – tym razem w pełnym brzmieniu. Tekst wydano we Lwowie, nakładem F. H. Richtera, w 1872 r.; na karcie tytułowej widnieje rok 1870⁴¹. Nazwa wydawcy tradycyjnie była podawana na dole strony tytułowej. Z firmą wydawniczą było związane miejsce wydania; pominięcie tej informacji było prawdziwą rzadkością. Początkowo podawano nazwę miejscowości z przyimkiem, np. „we Lwowie”, z czasem forma ta ewoluowała do postaci mianownikowej⁴². Publikacja ukazała się czcionkami Drukarni Narodowej W. Mianeckiego. Była czwartym tomem serii „Biblioteki Narodowej”. Tekst wyposażono w przypisy objaśniające.

Pisma prozaiczne* przez Konstantego Gaszyńskiego**

Pisma wyszły w 69 tomie serii „Biblioteki Pisarzy Polskich”. Wydrukował je w Lipsku F. A. Brockhaus w 1874 r.⁴³ Książkę otwiera przedmowa wydawcy z za-

* BWF UMK, sygn. 25478, T. L[enartowicz], *Anioł ziemi: srebrny śpiew*, Lipsk 1866.

** BWF, sygn. 22263, T. Lenartowicz, *Album włoskie*, Lwów 1872.

*** BWF UMK, sygn. 21563, K. Gaszyński, *Pisma prozaiczne*, Lipsk 1874.

³⁸ K. Gaszyński, *Przedmowa* [w:] *Listy Zygmunta Kasińskiego do Konstantego Gaszyńskiego*, Lwów 1882, s. VI–VII.

³⁹ J. Dunin, op. cit., s. 36.

⁴⁰ K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX. stólecia*, t. 2, Kraków 1874, s. 574.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Ibidem.

⁴³ K. Estreicher, *Bibliografia polska XIX. stólecia*, t. 6, Kraków 1881, s. 223.

rysem biografii autora. Ewenementem jest „Spis rozdziałów” umieszczony na początku książki. Taką kolejność stosowano w krajach anglosaskich, w wydaniach polskich spis treści umieszczano zwykle na końcu tomu⁴⁴. Paginacja podzielona jest na rzymską i arabską. Poszczególne teksty mają swoje karty tytułowe, zapowiadając kolejno: *Reszty pamiętników Macieja Rogowskiego Rotmistrza Konfederacji Barskiej*; *Komtuszwowe pogadanki i obraski z szlacheckiego życia*; *Listy z podróży po Włoszech*; *Pan Dezydery Boczek i sługa jego Pafnucy*.

*

Pochodzące z XIX stulecia edycje utworów romantyków w Bibliotece Wydziału Filologicznego UMK nie są wydaniem luksusowymi. Poza *Zywią* Mickiewicza i *Liśkami* Krasińskiego nie mają ilustracji ani ozdobnych opraw, drukowano je na słabej jakości papierze. Wszystkie edycje omówione w artykule zaliczamy do ostatniego, trzeciego typu - wydań popularnych. Odzwierciedlają one ówczesne wzorce edytorskie i nawyki czytelnicze. Publikacje te to w większości zbiory utworów. Jako osobne druki ukazywały się zwykle wiersze okolicznościowe. W książce poetyckiej zbierano zazwyczaj kilka lub kilkanaście tekstów i publikowano je pod wspólnym tytułem. Serializacja była sposobem na popularyzację książki, spośród przedstawionych tu dwie wyszły w ramach serii.

Mimo cenzury, trudnych dla rozwoju życia literackiego warunków, rozbitcia kultury na krajową i emigracyjną oraz kosztów książki romantykom emigrantom udało się *zblądzić pod strzechy*. Wolnościowy wydźwięk ich dzieł zapewnił im trwałe miejsce w kanonie literatury polskiej. Księgi *zblądziły*, były czytane i dyskutowane, a im bardziej cenzura ich zabraniała, tym powszechniej po nie sięgano.

Summary

Books which gathered wide popular readership – the 19th century editions of Romantic works stored in the Library of the Faculty of Languages in NCU

The article presents the 19th century editions of works of Romantic writers, stored now in the Library of the Faculty of Languages in NCU, which was created when the Chair of Polish philology was established. The author discussed the following editions: of Adam Mickiewicz (*Zywiła*. *Légende Lithuanienne* par Adam Mickiewicz, Paris 1866; *Poezye Adama Mickiewicza*, vol. 2, Petersburg 1829; *Adama Mickiewicza Dziadów część trzecia*, Paris 1833; *Poezye Adama Mickiewicza*, vol. 1, 3, 5–8, Paris 1838), of Wincenty Pol (*Kilka kart z krwawego rocznika*, Leipzig 1864; *Poezye Wincentego Pola*, vol. I–V (*Dzieła Wincentego Pola wierszem i prozą*, series: I, vol. I, III, V, VII, IX), Lviv 1875–1878), of Zygmunt Krasiński (*Niedokończony poemat*, Paris 1862; *Listy Zygmunta Krasińskiego do Konstantego Gaszyńskiego*, Lviv 1882; *Listy Zygmunta Krasińskiego do Adama Sołtana*, Lviv 1883), of Teofil Lenartowicz (*Anioł ziemi*. *Srebrny śpiew* by T. L., in Lviv 1870; *Album włoskie* by Teofil Lenartowicz, in Lviv 1870), of Konstanty Gaszczyński (*Pisma prozatorskie* by Konstanty Gaszyński, Leipzig 1875). The article also dis-

⁴⁴ J. Dunin, op. cit., s. 66.

cusses the rules according to which books gathered wide readership, such as the censorship, the wealth of readers, difficult conditions of the development of literary life, the division into emigration culture and home culture, liberation ideas included in the text.

Zusammenfassung

Bücher, die unter das Volk kamen – aus dem 19. Jahrhundert stammende Ausgaben von Werken der Romantiker, aufbewahrt in der Bibliothek der Philologischen Abteilung der Nikolaus-Kopernikus-Universität (UMK)

Der Artikel präsentiert aus dem 19. Jahrhundert stammende Ausgaben von Werken der Romantiker, die in der beim Aufbau der Thorner Polonistik entstandenen Bibliothek der Philologischen Abteilung der UMK aufbewahrt werden. Die Autorin besprach folgende Editionen: von Adam Mickiewicz (*Zywila. Légende Lithuanienne* par Adam Mickiewicz, Paris 1866; *Poezye Adama Mickiewicza*, Bd. 2, Petersburg 1829; *Adama Mickiewicza Dziadów część trzecia*, Paris 1833; *Poezye Adama Mickiewicza*, Bd. 1, 3, 5–8, Paris 1838), von Wincenty Pol (*Kilka kart z krwawego rocznika*, Leipzig 1864; *Poezye Wincentego Pola*, Bd. I–V (*Dzieła Wincentego Pola wierszem i prozą*, Folge: I, Bd. I, III, V, VII, IX), Lemberg 1875–1878), von Zygmunt Krasiński (*Niedokończony poemat*, Paris 1862; *Listy Zygmunta Krasińskiego do Konstantego Gaszyńskiego*, Lemberg 1882; *Listy Zygmunta Krasińskiego do Adama Sołtana*, Lemberg 1883), von Teofil Lenartowicz (*Anioł ziemi. Srebrny śpiew*, hrsg. von T. L., in Lemberg 1870; *Album włoskie*, hrsg. von Teofil Lenartowicz, in Lemberg 1870), von Konstanty Gaszczyński (*Pisma prozatorskie*, hrsg. von Konstanty Gaszyński, Leipzig 1875). Rekonstruiert wurde auch, warum diese Bücher zu Massenware auch für ungebildete Bevölkerungsschichten geworden sind, worauf die Zensur, die Vermögenssituation der Abnehmer, die schwierigen Entwicklungsbedingungen des literarischen Lebens, die Aufteilung der Kultur in Emigrations- und Inlandskultur oder auch die im Text enthaltenen Freiheitsideen Einfluss hatten.